

Varför är påven så cool?

Vad var det egentligen som hände under dessa veckor i slutet av mars och i april när världen genom medias förmedling bevittnade den gamle påvens döds kamp, när världen fick budet om påvens död, när vi såg begravningsmässan på Petersplatsen, hörde nyheten om att vit rök stigit upp ur skorstenen på Sixtinska kapellet, mottog budskapet Habemus Papam! (vi har en ny påve) och tog del av den mässa vid vilken den nye påven, kardinal Joseph Ratzinger från Bayern, installerades i sitt ämbete som Benedictus XVI? Frågan kunde ställas lite annorlunda: varför var vi ”alla”, troende såväl som icke-troende, kristna såväl som icke-kristna, så intresserade av det som hände? Varför blev påven och den katolska kyrkan plötsligt någonting som syntes angå ”oss alla”, någonting som var inne, cool, aktuellt? Varför var allt detta plötsligt så oerhört intressant, för att inte säga fascinerande, ja kanske t o m gripande (ett ord jag i och för sig starkt misstror)?

Jag har inga illusioner om att kunna ge ett definitivt svar på frågorna. Däremot har jag några funderingar om vilken typ av processer som påvesuccessionen, intensivbevakad av världens media, kan ha satt igång hos oss som mediakonsumenter, iakttagare av vår omvärld, medmänniskor, i en allt mer kinetisk värld, för att använda ett modeuttryck, en värld karakteriserad av snabba strömmar, flytande, strukturlösa former och en medial storm utan like.

Övergången från den gamla påvens tid till den nya är alldeles tydligt någonting som satt fart på en mängd processer, rörelser av fantasi, dröm, känslor, affekter. Här nedan några av den mänskliga populära fantasins pilar som påvehändelserna tycks ha sänt iväg ut i världen.

Den första är händelsens själva momentum, detta att vi kan uppleva någonting som någonting positivt, som en god nyhet, trots att nyheten efter 11 september, i en tid präglad av krig, terror, olyckor, naturkatastrofer och epidemihot, självfallet har en tragisk underton i och med att den gamle påven, Johannes Paulus II, som kallats både pilgrimspåven och rock’roll-påven (på grund av sin stora popularitet), nådde slutet på sitt långa fysiska lidande, sin svåra sjukdom. Det goda i nyheten är att påvehändelserna signalerar en dröm om världen som enad, en god, vacker värld, en värld i harmoni, en värld med ett ”naturligt centrum” (Rom, kristendomen, Medelhavet, medelhavskulturen), en dröm om en god människa, utan baktankar, själviskhet, ondska och elakheter. En värld fjärran från alla dokusåpor, terrorister, strebrar och vettvillingar. Ironiskt nog kan man självfallet också betrakta påvenyheterna som en gigantisk dokusåpa, mer välregisserad och emotionellt utmanande än någon ”riktig” dokusåpa.

Den andra är det teatraliska momentet i påvebevakningen. Redan det faktum att påven har ett speciellt namn, om inte artistnamn, så i alla fall ett slags alter ego, ett ”andligt” eller hierarkiskt namn, innebär att en känsla av teater och teatraliskhet smyger sig in här. Rom och Vatikanen framstår som en enorm kuliss för stora andliga skådespel, ritualer av en magnitud som vi här uppe i den karga Nord bara kan drömma om, aldrig uppnå. Ett andligt Hollywood eller Cinecittà kunde man kalla påvestaden, en värld av kolonner, statyer, balkonger, hallar och mörka, bakomliggande rum. En värld av fina tyger, starka färger, men också av någonting lite konstigt, märkligt. Den amerikanske film- och mediakritikern Lee Siegel, påminnande sig ett besök i Rom där påvens följesusade förbi i en Mercedes, har beskrivit detta drag som lite dockaktigt. Så tagen var Siegel, som skriver i bl a tidningen New Republic, ett tag av katolicismen att han övervägde att konvertera. Men tillägger han, det var det vackra, det estetiskt tilltalande i denna religion som hade väckt hans beundran, inte dess lära, trossatser.

En poet som irländaren W B Yeats har refererat till katolicismen som en ceremoni av oskuld (påvarna och det katolska prästerskapet är ju sedan länge, officiellt sedan Gregorius VII:s dagar på 1000-talet, bundna av celibatkravet eller -löftet, dvs ett avstående från alla sexuella kontakter). Det teatraliska i påvekyrkan kan också förstås som en värld av metaforer, för att anknyta till en annan konstnär från ett katolskt (i dag rätt långt postkatolskt) land, fransmannen Jean Cocteau. En teatralisk, praktfull värld som en filmkonstnär som Federico Fellini i sina barocka, svulstiga filmer kan sägas ha skapat ett slags sekulär motsvarighet till. En värld av sträng ordning, urgammal ritual, som bakom sig gömmer en starkt toppstyrd, autokratisk, hemlighetsfull värld (kurian, den mystiska röken, de bakomliggande svåråtkomliga krafterna i den katolska kyrkan, inklusive lekmannarörelser som Opus Dei, dvs Guds verk). Påvekyrkan och Vatikanen är helt enkelt som show betraktade mer spännande än Robinson, visuellt mer anslående än Eurovisionsschlagerfestivalen, en jämförelse som kan låta något bisarr, men som i medietidevarvets verklighet av zappande och surfande inte är speciellt långsökt. Och som en motbild, som tagen ur Vittorio De Sicas film Umberto D., denna neorealismens klassiker om en gammal, fattig pensionär i Rom, kan man läsa berättelsen om hur turister frågar en enkelt klädd, äldre man om vägen till Vatikanen utan att veta att mannen är kardinal Ratzinger.

Det tredje momentet i världens häpnad inför sitt eget intresse för påvestolen utgörs av det estetiska, religionen som estetik, sublimt vacker, rörande, djup, känslig. Religionen som arkitektur, konst och storslagenhet: Peterskyrkan, Petersplatsen, Sixtinska kapellet, målningarna, den enkla, robusta träkistan med den bortgångne påven, tronen, ringen på den nye påvens finger, kardinalerna i sina mitror och kalotter, de röda, fotsida dräkterna, draperierna.

Den fjärde fantasipilen kunde vara det turistiska momentet i hänförelsen, hyllningarna: alla pilgrimer som kanske lika mycket är turister, som vill se en av

världens största turistattraktioner. Applåderna, hurraropen, flaggorna, de mörcklädda gästerna, Finlands kulturminister som efter att något överraskande ha knäböjt vid påvens fötter belåtet småleende avlägsnar sig från påvetronen. Mer medial underhållning alltså för den alltid lika publicitetshungriga massan också här hemma som inte kan få nog av sina kändisar antingen de sedan är politiker, f d backhoppare eller tidigare skönhetsdrottningar.

Det femte momentet, det etiska, tycks ha en koppling till det otidsenliga och till det antimoderna i religionsutövningen sådan den emanerar från Rom. Man har påpekat att världens intresse för påven kan ha något att göra med att en värld i rörelse har ett behov av auktoritet, vägledning, ordning. Som Lee Siegel säger ingår det i modernismen ett ifrågasättande av modernismen. Detsamma kan troligen också sägas om postmodernismen. Vi lever trots allt i en tid av misstro mot auktoriteter, också "egna" sådana. Samtidigt har denna skepsis också en annan sida. Det finns en familjelikhet mellan intresset i dag för Bush, för The US Marines och för påvekyrkan. Likheten tycks handla om behovet av auktoritet, en auktoritet som visar på tydliga etiska och andra gränser och handlingsmodeller, en auktoritet som omärkligt kan förvandlas till någonting auktoritärt och förtryckande.

Det sjätte momentet, det historiska, kommer in som en fläkt från den gamla lärdomsskolans tid, med kartor och översikter, geografier, epoker och personligheter som knyts samman, så att man kan se ett mönster: Är det en tillfällighet att de två påvarna har så liknande bakgrund: båda är födda på tjugotalet i småborgerlig miljö i något som kan kallas det gamla katolska Europa norr om Alperna: Wojtyla var född i en liten stad i sydvästra Polen, nära Karpaterna, som son till en armésergeant och en lärarinna, Ratzinger är född i en liten stad i sydöstra Bayern, nära Böhmerwald, som son till en poliskonstapel och en hemmafru. Både den gamla och den nya påven kan betecknas som lärda, språkkunniga, konstnärligt intresserade, båda, kunde man säga, exemplifierar, om än på kanske lite olika sätt, tendenser till en estetisering av den religiösa erfarenheten, parad med en sträng, gammaldags, 'traditionell' inställning vad gäller moralfrågor. Benedictus XVI sågs vara en utmärkt pianist med en speciell förkärlek för Beethoven.

Det sjunde momentet kan man kalla det personella som stiger fram med stor tydlighet. Påven är en popstjärna, en medieikon mer och mer, i en värld dominerad av snabbt förbiilande bilder och budskap. Att det omvänt finns rock- och popstjärnor som är katoliker eller har fått en katolsk uppfostran, som Bono (egentligen protestantisk mor, katolsk far), Bruce Springsteen, Madonna, Elvis Costello m fl är också det helt logiskt. Om den nye påven blir en likadan medial idol som sin föregångare återstår att se. I detta skede är det kanske skäl att tala om kardinal Joseph Ratzinger/påven Benedictus XVI mer som en kultfigur, en person som har hängivna fans med egna hemsidor på nätet. Han har tilldelats en mängd smek- eller öknamn från sina dagar som kardinal: The Enforcer (vad gäller kyrkodoktrinen), Panzer Kardinal och så det nya Paparatzinger som är ett

ord som helt enkelt slår två flugor i en smäll genom att koppla samman hans namn med det mediala fenomenet paparazzi (kändisfotografer). Gåtan spridd på nätet lyder: "Vad gör den nya påven Benedictus XVI ute på stan med tre kameror hängande runt halsen? Jo, Paparatzinger."

Det åttonde momentet utgörs av det androgyna, asexuella draget i påvekyrkan, celibatet som också det är någonting som färgar vår förståelse av påveinstitutionen. Detta påfund är ju aningen paradoxalt mot bakgrunden av att Petrus, han som brukar betraktas som den första innehavaren av, just det "Petri stol", dvs påveämbetet, ju var en fiskare från Galileen som enligt Nya testamentet var gift. Celibatet innehåller dock mörka skuggor som är relaterade till den kanske i längden omöjliga symboliken kring det oskuldsfulla, numera aktualiserad i sin motsats, pedofilskandalerna inom det katolska prästerskapet.

Det nionde momentet utgörs av det teologiska där händelserna i Rom kanske kan ses som någonting av ett uppvaknande till en reflektion kring det andliga, det heliga, det numinösa. Att det i en postmodern värld också finns plats för en reflektion kring det andliga är i och för sig ingen nyhet. En akademisk rörelse som kallas sig radical ortodoxy med centrum i Cambridge i England har redan länge talat om betydelsen av någon form av andlig restauration. Rörelsen som väl kan ses som både traditionell och postmodern tycks - precis som påvekyrkan! - fästa stor vikt vid den estetiska dimensionen i både samtiden och i den teologiska beskrivningen av historien. Gemensamt för både påvekyrkan och den radikala ortodoxin är betoningen av det rituella som en världsförklaring. Ett citat ur högen av texter av dessa teologiska kulturkritiker: "Det liturgiska språket är det enda språk som har mening, eftersom språket till sist endast får sin mening som en lovsång till det gudomliga" (Catherine Pickstock).

Det tionde och sista momentet utgörs av fragmentariseringen av världen som inte ens händelserna i Rom tycks kunna förhindra. Jag kommer att tänka på Vbl:s referat om den lilla grupp österbottniska kvinnoprästmotståndare som ledda av Ola Österbacka valt att leva (i varje fall en del av dessa) ett liv utanför den s k folkkyrkan (den evangelisk-lutherska kyrkan). När jag läser Österbackas tankar om gruppen och om kyrkan slås jag av att åsikterna i vissa avseenden påminner om tankar man kan hitta också i påvekyrkan. Inte minst motståndet mot kvinnopräster förenar Österbacka och Benedictus XVI, kanske också en mer djupgående aversion mot många drag i det som brukar kallas den hedonistiska samtidskulturen. Att tänka sig att den lilla gruppen i Vasa skulle konvertera till katolicismen förefaller dock som tanke helt omöjlig. Däremellan står naturligtvis en f d augustiner munk och religiös revoltledare/reformator, Martin Luther. Det ironiska är ju att Benedictus XVI i sin teologi sägs vara mycket augustinskt präglad. Kyrkan ska enligt denna syn teologiskt och praktiskt förena hjärta och hjärna på ett levande, konstruktivt sätt, för att uttrycka det något fyrkantigt.

Eftersom det inte finns någon tillbakaspolningsknapp vad gäller världshistorien, allra minst den del som gäller kyrkohistorien, är kanske ändå

fragmentariseringen den av alla dessa moment som på sikt utgör den största utmaningen både för påvekyrkan och för alla oss andra som på olika sätt försöker klara oss i den alltmer kinetiskt rörliga värld vi bebor i dag.

Sven-Erik Klinkmann

Skribenten är författare och populärkulturforskare